

Piotr Kubiak

Szafarz chrztu

Colloquia Theologica Ottoniana nr 2, 109-118

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

SZAFARZ CHRZTU

Ks. Piotr Kubiak

Wydział Teologiczny Uniwersytetu Szczecińskiego
Szczecin–Zielona Góra

1. Zarys historyczny

Pierwszymi szafarzami sakramentu chrztu z ustanowienia samego Chrystusa są Apostołowie (Mt 28,19), a potem ich następcy – biskupi. Mimo że *Dzieje Apostolskie* wspominają Ananiasza, człowieka świeckiego, który ochrzcił nawróconego Szawła (Dz 9,18) czy też świeckich pomocników św. Piotra, którzy na jego zlecenie udzielili chrztu rodzinie Korneliusza (Dz 10,47), to liczni pisarze Kościoła pierwszych wieków, w tym św. Ignacy Antiocheński i św. Cyprian, prawo udzielania tego sakramentu przypisują wyłącznie biskupowi. Tylko w sytuacji jego nieobecności czynić to mogą również prezbiterzy oraz diakoni, będący szafarzami drugorzędnymi¹. Niektórzy jednak, jak chociażby św. Hieronim, św. Augustyn czy Tertulian, również laikom przypisują prawo udzielania chrztu w sytuacji prawdziwej konieczności².

Począwszy od połowy IX wieku dostrzega się stopniową ewolucję poglądów na temat szafarza chrztu. *Dekretały Pseudo-Izydoriańskie* na pierwszym miejscu wymieniają kapłanów, diakoni zaś udzielają chrztu w przypadku konieczności³. Te same przepisy znajdujemy w *Dekrecie Gracjana* z XII wieku⁴

¹ Zob. M. Pastuszko, *Prawo o sakramentach świętych*, t. I, Warszawa 1983, s. 92–93.

² Tamże, s. 113–114.

³ Tamże, s. 96.

⁴ Tamże, s. 97–98.

oraz w konstytucji *Exultate Deo* papieża Eugeniusza IV z 1439 r.⁵ Nie znaczy to wcale, że biskupi przestają być szafarzami tego sakramentu, uznaje się jedynie prezbiterów za szafarzy zwyczajnych chrztu, gdyż w praktyce przeważnie oni go udzielają. Zmniejsza się w tej dziedzinie dystans pomiędzy biskupami a prezbiterami, wzrasta natomiast między prezbiterami a diakonami⁶. Istotny zwrot następuje też w tym okresie w odniesieniu do szafarzy świeckich. Otóż Gracjan dowodzi ważności chrztu sprawowanego przez laików dobrych i złych, nie wyłączając kobiet, schizmatyków i heretyków, a nawet żydów i pogan⁷. Ten pogląd zostaje potwierdzony przez Sobór Laterański IV (1215 r.), Florencki (1439 r.) oraz Trydencki (1547 r.)⁸. Każdy zatem człowiek może być nadzwyczajnym szafarzem sakramentu chrztu, jeśli zagraża niebezpieczeństwo śmierci i nie ma dostępu do szafarza zwyczajnego.

Rytuał Rzymski z 1614 r. – owoc reformy liturgicznej Soboru Trydenckiego – rozróżnia szafarzy chrztu uroczystego oraz chrztu udzielanego bez przepisanych ceremonii. Proboszcz staje się zwyczajnym szafarzem chrztu i może przekazać to uprawnienie wyłącznie innemu kapłanowi. Rytuał papieża Pawła V nie przewiduje zlecenia takiej funkcji diakonowi⁹.

Kolejny raz temat szafarza chrztu podejmuje dopiero Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r., określający kapłana szafarzem zwyczajnym uroczyste udzielanego chrztu (kan. 738 §1), natomiast diakona – szafarzem nadzwyczajnym, który nie może godziwie sprawować tego sakramentu bez zezwolenia ordynariusza miejsca lub proboszcza, chyba że w naglącej potrzebie (kan. 741). Szafarzem chrztu sprawowanego w niebezpieczeństwie śmierci bez użycia uroczystej formy może być ktokolwiek (kan. 742 §1 i 759 §1). W ten sposób Kościół usuwa wszelkie trudności uniemożliwiające przyjęcie chrztu z braku szafarza.

Rytuał Rzymski papieża Pawła VI z 1969 r. powraca do tradycji pierwszych wieków Kościoła, gdy w odnowionych *Obrzędach chrztu dzieci* wśród zwyczajnych szafarzy chrztu na pierwszym miejscu wymienia biskupów, a dopiero po nich prezbiterów i diakonów¹⁰. Takie same przepisy zawiera Kodeks

⁵ Tamże, s. 99–100.

⁶ Tamże, s. 98–99.

⁷ Tamże, s. 118–119.

⁸ Tamże, s. 120.

⁹ Tamże, s. 99–101.

¹⁰ *Obrzędy chrztu dzieci dostosowane do zwyczajów diecezji polskich*, Wprowadzenie ogólne, nr 11, Katowice 1994.

Prawa Kanonicznego z 1983 r., regulujący kwestię szafarza chrztu w Kościele łacińskim w trzech kanonach: 861-863. W sytuacjach więc zwyczajnych sakramentu tego udzielają: biskup, prezbiter i diakon (kan. 861 §1). W literaturze teologicznej i kanonistycznej spotyka się bardziej szczegółową propozycję podziału: na szafarza zwyczajnego głównego, którym jest biskup, szafarza samodzielnego, którym jest proboszcz, oraz szafarza pomocniczego, którym może być każdy prezbiter i diakon¹¹.

2. Szafarz zwyczajny chrztu

Do biskupów – głównych szafarzy Bożych tajemnic, kierowników, krzewicieli i stróżów całego życia liturgicznego w powierzonym sobie Kościele¹² – należy kierowanie udzielaniem sakramentu chrztu¹³, szczególnie osobiste jego udzielanie w Wigilię Paschalną oraz troska o przygotowanie i chrzest osób dorosłych¹⁴. Stąd przepis kan. 863, nakładający obowiązek informowania biskupa diecezjalnego o planowanym chrzcie katechumenów, przynajmniej tych, którzy ukończyli 14. rok życia.

Przepis kan. 530 w punkcie 1. udzielanie chrztu zalicza do funkcji specjalnych powierzonych proboszczowi. Udziela on tego sakramentu przede wszystkim parafianom, czyli tym, którzy posiadają stałe lub tymczasowe zamieszkanie na terenie parafii (kan. 107 §1; por. kan. 102 §3 i 519). Uprawnienie do udzielania chrztu może on wykonywać tylko w granicach własnej parafii, poza przypadkiem konieczności nie wolno bowiem nikomu bez odpowiedniego zezwolenia udzielać chrztu na obcym terytorium, nawet swoim podwładnym (kan. 862).

Proboszcz posiada ponadto prawo udzielania chrztu tułaczom (kan. 107 §2), natomiast podróżnym jedynie w sytuacji wyjątkowej, gdy np. nie mogą oni bez większych trudności znaleźć się w krótkim czasie w swojej parafii.

¹¹ Zob. W. Wenz, *Recepcja norm prawa powszechnego o szafarzu sakramentu chrztu świętego w prawie partykularnym wybranych synodów diecezjalnych w Polsce*, „Prawo Kanoniczne” 49 (2006) nr 3–4, s. 89.

¹² Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, nr 15.

¹³ Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, nr 26.

¹⁴ *Obrzędy chrztu dzieci. Wprowadzenie ogólne*, nr 12, Katowice 1972; *Obrzędy chrześcijańskiego wtajemniczenia dorosłych. Wprowadzenie teologiczne i pastoralne*, nr 44, Katowice 1988; kan. 387.

Jeśli kandydat do chrztu należy do parafii personalnej (kan. 518) lub podobnej wspólnoty duszpasterskiej, która z obiektywnych racji nie może zostać przekształcona w parafię lub parafię tymczasową (kan. 516 §2), właściwym szafarzem jest proboszcz lub duszpasterz takiej wspólnoty. W przypadku rektorów kościołów mogą oni udzielać sakramentu chrztu wyłącznie za zgodą proboszcza (kan. 558) bądź też na wyraźne zlecenie ordynariusza miejsca (kan. 560). Jedynym wyjątkiem jest tutaj rektor seminarium lub jego delegat, uprawnieni do udzielania tego sakramentu *ipso iure* (kan. 262). Również kapłani, którym powierza się troskę o jakąś wspólnotę lub zespół wiernych (kan. 564), mogą udzielać chrztu jedynie na podstawie prawa partykularnego bądź otrzymanego od kompetentnej władzy uprawnienia (kan. 566 §1). Tworząc parafię tymczasową (kan. 516 §1), biskup diecezjalny powinien w dekrecie określić kwestię sprawowania w niej sakramentów¹⁵.

Obowiązki i uprawnienia proboszczowskie posiada także administrator parafii (kan. 540 §1) oraz wikariusz parafialny, tymczasowo zastępujący proboszcza z racji jego nieobecności lub przeszkodzenia (kan. 541 §1 i kan. 549).

Duszpasterze mają obowiązek pomagać biskupowi w przygotowaniu dorosłych do chrztu i udzielaniu im – na polecenie biskupa – tego sakramentu, a także zadanie przygotowania rodziców i chrzestnych do chrztu dzieci oraz udzielania dzieciom tego sakramentu¹⁶.

Inni kapłani i diakoni, jako pomocnicy biskupa i proboszczów, przygotowują do chrztu i udzielają go jedynie za ich zgodą¹⁷. Mogą oni również pomagać celebriansowi z racji dużej liczby przyjmujących chrzest¹⁸.

3. Pozostali szafarze chrztu

Biskup, prezbiter i diakon to szafarze zwyczajni sakramentu chrztu. Inni – nienazwani wprost szafarzami nadzwyczajnymi – działają wyłącznie w sytuacji ich nieobecności bądź niemożności wykonywania obowiązków (kan. 861 §2). Chrztu udziela wówczas godziwie katecheta czy katechista (kan. 785) lub inna

¹⁵ Por. E. Szafrowski, dz. cyt., s. 126.

¹⁶ *Obrzędy chrztu dzieci. Wprowadzenie ogólne*, nr 13, Katowice 1972.

¹⁷ Tamże, nr 13 i 14.

¹⁸ Tamże, nr 15.

osoba wyznaczona do tej funkcji przez ordynariusza miejsca. W przypadku konieczności – przede wszystkim w niebezpieczeństwie lub w obliczu śmierci – czyni to każdy człowiek mający właściwą intencję i wykonujący istotny obrzęd sakramentalny. Stąd obowiązek pouczenia wiernych o prawidłowym udzielaniu chrztu, spoczywający na duszpasterzach, zwłaszcza proboszczach (kan. 861 §2). W pierwszej kolejności będą to rodzice, katecheci, pomocnicy domowe, opiekunki społeczne, położne, pielęgniarki, lekarze, studenci szkół medycznych itp.¹⁹

Katechizm Kościoła Katolickiego podaje zasadę, że *w razie konieczności może ochrzcić każda osoba, nawet nieochrzczona, mająca wymaganą intencję. Wymagana intencja polega na tym, aby chcieć uczynić to, co czyni Kościół, gdy chrzci i zastosować trynitarną formułę chrzcielną* (nr 1256). Jeżeli niebezpieczeństwo śmierci nie jest bezpośrednie, to w miarę możliwości sakramentu chrztu powinien udzielić świecki katolik, używając formy skróconej²⁰.

4. Szafarz w katolickich Kościołach wschodnich

Warto zwrócić uwagę na rozbieżność w prawodawstwie Kościoła łacińskiego i Kościołów wschodnich katolickich, w których szafarzem zwyczajnym sakramentu chrztu jest biskup i prezbiter (kan. 677 §1 KKKW). Diakon natomiast jest pierwszym spośród szafarzy w sytuacji konieczności i dopiero jego nieobecność legalizuje udzielanie chrztu przez innego duchownego – rozumianego zgodnie z własnym prawem poszczególnych Kościołów *sui iuris* czyli samodzielnego obrządku – dalej, przez członka instytutu życia konsekrowanego, jakiegokolwiek innego chrześcijanina, a w ostateczności ojca lub matkę przyjmującego chrzest (kan. 677 §2 KKKW).

W sytuacji różnic obrządkowych Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich zobowiązuje proboszcza Kościoła samodzielnego obrządku do wydania pozwolenia na udzielenie chrztu na swoim terytorium kapłanowi innego Kościoła samodzielnego obrządku, do którego należy katechumen (kan. 678 §1). W przypadku zaś wspólnoty wiernych jakiegoś Kościoła samodzielnego obrządku pozbawionych własnego proboszcza biskup eparchialny (diecezjalny)

¹⁹ *Obrzędy chrztu dzieci. Wprowadzenie ogólne*, nr 17, Katowice 1972.

²⁰ Tamże, nr 16.

powinien – o ile to możliwe – wyznaczyć prezbitera tego Kościoła, który będzie udzielał chrztu (kan. 678 §2; zob. kan. 916 §4-5).

W niebezpieczeństwie śmierci godziwie jest chrzczone dziecko rodziców tak katolickich, jak i akatolickich (kan. 681 §4 KKKW).

Jeśli występują różnice wyznaniowe, godziwy jest chrzest dziecka chrześcijan akatolików, jeśli rodzice lub przynajmniej jedno z nich albo prawny zastępca o to proszą, a jednocześnie istnieje fizyczna lub moralna niemożliwość udania się do własnego szafarza (kan. 681 §5 KKKW). W pozostałych przypadkach ma zastosowanie norma zawarta w Nowym Dyrektorium Ekumenicznym z 1993 r., która stwierdza: *chrztu nie powinni więc udzielać razem dwaj szafarze należący do różnych Kościołów lub Wspólnot eklezjalnych. Zresztą, zgodnie z katolicką tradycją liturgiczno-teologiczną, chrzest jest udzielany przez jednego tylko celebransa. Ze względów duszpasterskich ordynariusz miejsca może jednak, w wyjątkowych okolicznościach, dozwolić, by szafarz jakiegoś Kościoła lub Wspólnoty eklezjalnej uczestniczył w celebracji, wykonując czytanie lub odmawiając modlitwę itd. Taka wzajemność jest możliwa tylko pod warunkiem, że chrzest sprawowany w innej Wspólnocie nie przeciwstawia się ani zasadom, ani dyscyplinie katolickiej*²¹.

Kodeks Prawa Kanonicznego przewiduje możliwość przyjęcia chrztu w dowolnie wybranym obrzędku po ukończeniu 14. roku życia (kan. 111 §2). W takiej sytuacji o przynależności do Kościoła przestaje decydować obrządek rodziców lub – jeśli brak wspólnej zgody – obrządek ojca (kan. 111 §1).

Zakończenie

W tym gąszczu istniejących przepisów można się niekiedy pogubić. To, że ktoś jest potencjalnym szafarzem chrztu, pełniąc np. urząd proboszcza, nie znaczy, że w konkretnym przypadku może tego sakramentu udzielić. Niekiedy będzie zmuszony odesłać osobę proszącą do innego, właściwego szafarza. Innym razem – biorąc pod uwagę logicznie uzasadnioną prośbę – udzieli zezwolenia na chrzest poza własną parafią.

²¹ Papieska Rada ds. Jedności Chrześcijan, *Nowe Dyrektorium Ekumeniczne* z dnia 25.03.1993 r., nr 97, „Communio” 2 (80) 94, s. 48–49.

Ci, którym Kościół powierzył szafowanie sakramentami, nie mogą w sposób arbitralny decydować o udzieleniu lub odmowie chrztu. Należy brać pod uwagę odpowiedni stopień przygotowania kandydatów, motywy zawarte w przedłożonej prośbie oraz brak przeszkód kanonicznych do przyjęcia tego sakramentu (kan. 843 §1).

Zdarzają się jednak sytuacje, które z własnej winy pozbawiają szafarza możliwości udzielania chrztu. Dotyczy to zaciągnięcia cenzury, czyli kary poprawczej, takiej jak ekskomunika (kan. 1331 §1), interdikt (kan. 1332) czy suspensa (kan. 1333 §1). Jednak w niebezpieczeństwie śmierci, a także w przypadku cenzury niezadeklarowanej, gdy wierny prosi o sakrament z jakiegokolwiek słusznej przyczyny – zakaz sprawowania sakramentów zostaje zawieszony (kan. 1335).

Są też przypadki, gdy ktoś uzurpuje sobie prawo udzielania chrztu, jakiego nie posiada. Podczas wakacji spędzanych w Polsce przez niewierzących rodziców i ich córeczkę, babcia – głęboko wierząca i szczerze zatroskana o religijne wychowanie wnuczki – w tajemnicy ochrzciła ją w domu, a po wyjeździe rodziny zgłosiła ten fakt proboszczowi. Oczywiście nie miało to nic wspólnego z przepisem kan. 868 §2, dającym takie uprawnienia w niebezpieczeństwie śmierci.

W dniu 15 sierpnia 1997 r. Stolica Apostolska wydała *Instrukcję o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów*, w której podkreśla zasługi wiernych świeckich w trosce o udzielanie sakramentu chrztu w okresach dotkliwych prześladowań, a także na terenach misyjnych i w przypadkach nagłej potrzeby, gdy brakuje wyświęconych szafarzy. Dokument przestrzega jednocześnie przed zbyt szeroką wykładnią norm kodeksowych, a także przed udzielaniem wymaganego przepisem kan. 230 §3 upoważnienia świeckim szafarzom na stałe. Ponadto nieobecność lub przeszkoda duchownego, o której mówi kan. 861 §2, nie mogą być spowodowane jedynie przeciążeniem pracą, zamieszkaniem poza terenem parafii czy też niemożnością udzielenia sakramentu chrztu w dniu przewidzianym przez rodzinę dziecka²². Nawet jednak w sytuacji poważnych nadużyć kompetencji ze strony szafarza chrztu sakrament ten jest udzielany ważnie, choć niegodziwie,

²² *Instrukcja o niektórych kwestiach dotyczących współpracy wiernych świeckich w ministerialnej posłudze kapłanów* z 15.08.1997 r., art. 11, „L'Osservatore Romano” 12 (1998), s. 39.

jeśli tylko użyta została odpowiednia materia i formuła słowna oraz wzbudzona właściwa intencja (por. kan. 849 i 861 §2).

Ostatnia kwestia dotyczy możliwości udzielenia chrztu sobie samemu przez katechumena. Otóż na przełomie XII i XIII wieku papież Innocenty III rozstrzygał sprawę pewnego żyda, który – znajdując się w bezpośrednio groźnym mu niebezpieczeństwie śmierci – rzucił się do wody, wymawiając równocześnie słowa formuły chrztu. Papież nie uznał tego czynu za chrzest i polecił, aby ów żyd – gdy tylko minęło groźące niebezpieczeństwo – został ochrzczony. Wyjaśniając swoje stanowisko, powołał się na misję zleconą przez Chrystusa Apostołom, aby to oni nauczali i udzielali chrztu. Papież zwrócił też uwagę, że nawet Chrystus nie sam siebie ochrzcił, uczynił to bowiem Jan Chrzciciel i że w porządku natury kimś innym jest ten, kto rodzi, a innym – kto zostaje zrodzony²³.

THE MINISTER OF BAPTISM

Summary

The Church's teaching on baptism is the minister in the history of gradual evolution. The apostles and then their successors – the bishops, the first minister of this sacrament, which – only in case of absence – may replace the priests and deacons – stewards of the fringe. From the ninth century, the priests are regarded – alongside the bishops – the ordinary ministers of baptism, and deacons can provide it if necessary. Fourth Lateran Council (1215) confirms the validity of Baptism administered by lay persons, not baptized when in danger of death and have no access to an ordinary minister. *The Roman Ritual* of 1614 – the fruit of the liturgical reform of the Council of Trent – distinguishes between ministers of solemn baptism and christening ceremonies granted without a prescription. The parish priest is the ordinary minister of baptism, and may delegate this authority only to another priest. *Code of Canon Law* of 1917 defines an ordinary priest, minister of solemn baptism granted, and the deacon – extraordinary minister who can not lawfully perform this sacrament without the permission of the local Ordinary or parish priest, except in urgent need. The minister of baptism cele-

²³ Zob. M. Pastuszko, *Prawo o sakramentach świętych*, t. I, s. 119.

brated in danger of death without a solemn form can be anyone. *The Roman Ritual* of Pope Paul VI in 1969, returns to the tradition of the early centuries of the Church, when the restored *Rite of Baptism of Children*, the ordinary ministers of baptism, the first mention of bishops, and after them, priests and deacons. The same provision is found in *the Code of Canon Law* of 1983, which regulates the question of the minister of baptism in the Latin Church: in normal situations this sacrament, provides: bishop, priest or deacon. Other – unnamed ministers simply extraordinary – they work only in the case of their absence or inability to perform their duties. Baptism is the fairly catechist or other person designated as such by the local Ordinary. In the need – especially in the face of danger or death – it makes every person having the right intention and executing important sacramental rite. The literature of theological and canonistic meets more detailed proposal for the division among the clergy: the ordinary minister of the principal, who is a bishop, an independent minister, who is the pastor and minister of the auxiliary, which can be any priest or a deacon. In the Eastern Catholic Churches ordinary minister of the sacrament of baptism is a bishop and a priest, and deacon is the first of the ministers in a situation of necessity. Only the absence of legalized Baptism by another cleric, a member institute of consecrated life, of any other Christian, and ultimately the father or mother to be baptized.

Key words: baptism, the minister of baptism, the rite of baptism, adult baptism, the Eastern Catholic Churches.

Translated by Mirosława Landowska

